

Περίληψη: Έχοντας ως θεωρητική αφηρητή την προσέγγιση της μεταφοράς ως διαδικασίας της σκέψης και όχι ως απλό προϊόν της γλώσσας, θεωρώ ότι μπορούμε να εκτιμήσουμε επιπλέον τη σχέση της σκέψης και της εμπειρίας με τη γλώσσα, όπως και της γλώσσας με τη λογοτεχνία, αλλά και να αντιμετωπίσουμε μέσα από μια διαφορετική προοπτική την παρουσία και το ρόλο της μεταφοράς στη λογοτεχνία, με απώτερο στόχο την προβολή της χρησιμότητάς της στην αναγνωστική προσέγγιση λογοτεχνικών κειμένων. Πιο συγκεκριμένα, αυτό που κατεξοχήν με ενδιαφέρει στο συγκεκριμένο μελέτημα είναι η διδακτική αξιοποίηση, στις τελευταίες τάξεις του δημοτικού σχολείου, δύο συγκεκριμένων σημείων της θεωρίας της εννοιολογικής μεταφοράς : ότι η μεταφορική σκέψη θεμελιώνεται στην καθημερινή σκέψη και εμπειρία και ότι οι λογοτεχνικές μεταφορές, αν και έχουν μια ιδιαίτερη θέση στο πλαίσιο της μεταφοράς, αποτελούν, σε μεγάλο βαθμό, επέκταση εκείνων των μεταφορών οι οποίες προσδίδουν μια διαφορετική διάσταση στους νοηματοδοτικούς μηχανισμούς της γλώσσας που χρησιμοποιούμε σε καθημερινή βάση. Μετά από μια σύντομη αναφορά στη θεωρία της εννοιολογικής μεταφοράς, θα προταθεί μια σειρά δραστηριοτήτων οι οποίες στοχεύουν στην εξοικείωση των μαθητών καταρχάς με τη μεταφορική σκέψη και, σε ένα δεύτερο επίπεδο, τόσο με τον τρόπο με τον οποίο η δυναμική της εννοιολογικής μεταφοράς θεμελιώνει και τη λογοτεχνική μεταφορά όσο και με τους βασικούς μηχανισμούς με τους οποίους μια μεταφορά αντιμετωπίζεται ως λογοτεχνική.

Εννοιολογική μεταφορά : μια απόπειρα διδακτικής αξιοποίησης

Μαρίτα Παπαρούση
Επίκουρη Καθηγήτρια
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Εισαγωγή

Πριν από σαράντα και πλέον χρόνια ο M.Black (1962), επηρεασμένος από τον I.A.Richards¹, παρουσίασε τη «διαδραστική θεωρία της μεταφοράς» (interaction theory of metaphor)² σε μια προσπάθεια κριτικής προσέγγισης της έως τότε επικρατούσας αντίληψης για τη μεταφορά³. Αυτή η θεωρητική στροφή προσέφερε το ερέθισμα για πολύ ενδιαφέρουσες μελέτες, φτάνοντας σε ένα καθοριστικό σημείο το 1980, όταν οι George Lakoff and Mark Johnson δημοσίευσαν το βιβλίο τους *Metaphors We Live By* και έκαναν ορατή, μέσω παραδειγμάτων, την πανταχού παρουσία της μεταφοράς. Η άποψή τους ότι η μεταφορά είναι μια βασική νοητική λειτουργία διαμέσου της οποίας κατανοούμε τον κόσμο, συλλαμβάνουμε αφηρημένες έννοιες, προσφέρουμε στη σκέψη μας τη δυνατότητα να λειτουργήσει σε αφηρημένο επίπεδο --αφού το βασικό αντιληπτικό μας σύστημα είναι «θεμελιωδώς μεταφορικό εκ φύσεως» (Lakoff and Johnson, 1980/2003 : 3)--, αποτέλεσε την αφηρητή της σύγχρονης, γνωσιακής θεωρίας της μεταφοράς, στο πλαίσιο της οποίας μελετητές από διαφορετικά γνωστικά πεδία (γλωσσολογία, ψυχολογία, λογοτεχνική θεωρία) την προσεγγίζουν όχι σαν ένα γλωσσικό φαινόμενο αλλά σαν διαδικασία της σκέψης και τρόπο οργάνωσης και έκφρασης της εμπειρίας μας. Ειδικότερα, οι Lakoff και Johnson έθεσαν σε αμφισβήτηση βαθιά ριζωμένες αντιλήψεις υποστηρίζοντας ότι : α] η λειτουργία της μεταφοράς συνίσταται στην καλύτερη κατανόηση εννοιών· κατά συνέπεια, η μεταφορά δεν αποτελεί απλώς και μόνο ένα λογοτεχνικό τέχνασμα, ένα αυθαίρετο γλωσσικό στολίδι που εξυπηρετεί αισθητικούς σκοπούς· β] η μεταφορά δεν βασίζεται συνήθως στην ομοιότητα⁴, αλλά σε σωματικά θεμελιωμένες αναλογίες ανάμεσα σε διαφορετικές εννοιολογικές σφαίρες· γ] η μεταφορά χρησιμοποιείται στην καθημερινή ζωή από συνηθισμένους ανθρώπους και δεν αποτελεί αποκλειστικό προνόμιο της λογοτεχνίας και κάποιων ιδιαίτερα προικισμένων ανθρώπων (Lakoff and Johnson 1980/2003, Kövecses 2002 : vii-xi).

Θεωρώντας, παρά τις όποιες αντιρρήσεις έχουν ενταχθεί⁵, ιδιαίτερα σημαντική τη συγκεκριμένη προσέγγιση της μεταφοράς κυρίως επειδή πιστεύω ότι αντιμετωπίζοντας τη μεταφορά ως διαδικασία της σκέψης και όχι ως απλό προϊόν της γλώσσας, ως εννοιολογική μεταφορά δηλαδή, μπορούμε να εκτιμήσουμε επιπλέον τη σχέση της σκέψης και της εμπειρίας με τη γλώσσα, όπως και της γλώσσας με τη λογοτεχνία, αλλά και να αντιμετωπίσουμε μέσα από μια διαφορετική προοπτική την παρουσία και το ρόλο της μεταφοράς στη λογοτεχνία, θα προσπαθήσω στη συνέχεια να προβάλω τη χρησιμότητά της στην αναγνωστική προσέγγιση λογοτεχνικών κειμένων. Πιο συγκεκριμένα, αυτό που κατεξοχήν με ενδιαφέρει είναι η διδακτική αξιοποίηση, στις τελευταίες τάξεις του δημοτικού σχολείου⁶, δύο συγκεκριμένων σημείων της θεωρίας της εννοιολογικής μεταφοράς : ότι η μεταφορική σκέψη θεμελιώνεται στην καθημερινή σκέψη και εμπειρία και ότι οι λογοτεχνικές μεταφορές, αν και έχουν μια ιδιαίτερη θέση στο πλαίσιο της μεταφοράς, αποτελούν, σε μεγάλο βαθμό, επέκταση εκείνων των μεταφορών οι οποίες προσδίδουν μια διαφορετική διάσταση στους νοηματοδοτικούς μηχανισμούς της γλώσσας που χρησιμοποιούμε σε καθημερινή βάση --όπως γράφουν, άλλωστε, και οι Lakoff και Turner στο εισαγωγικό τους σημείωμα από το βιβλίο τους που αφορά την ποιητική μεταφορά (1989) : «Οι μεγάλοι ποιητές μπορούν να μας μιλήσουν, επειδή χρησιμοποιούν τους τρόπους σκέψης που όλοι μας κατέχουμε». Έτσι, στις σελίδες που ακολουθούν θα γίνει αφενός μια σύντομη αναφορά στη θεωρία της εννοιολογικής μεταφοράς και ειδικότερα στα δύο αυτά συγκεκριμένα σημεία της⁷, αλλά και μια εντελώς σχηματική παρουσίαση της Θεωρίας της μείξης (blending theory), επειδή θεωρώ ότι έτσι όπως συνιστά μια επέκταση του γνωσιακού μοντέλου μπορεί να φωτίσει πλευρές της διαδικασίας κατανόησης των λογοτεχνικών μεταφορών. Από την άλλη πλευρά, θα προταθεί μια σειρά δραστηριοτήτων οι οποίες στοχεύουν στην εξοικείωση των μαθητών καταρχάς με τη μεταφορική σκέψη και, σε ένα δεύτερο επίπεδο, τόσο με τον

τρόπο με τον οποίο η δυναμική της εννοιολογικής μεταφοράς θεμελιώνει και τη λογοτεχνική μεταφορά όσο και με τους βασικούς μηχανισμούς με τους οποίους μια μεταφορά αντιμετωπίζεται ως λογοτεχνική.

Η θεωρία της εννοιολογικής μεταφοράς

Στις εννοιολογικές μεταφορές ένα πεδίο εμπειρίας (Α) χρησιμοποιείται για να κατανοήσουμε ένα άλλο πεδίο εμπειρίας (Β). Το εννοιολογικό πεδίο το οποίο προσπαθούμε να κατανοήσουμε ονομάζεται «τομέας-στόχος» (target domain), ενώ το εννοιολογικό πεδίο το οποίο χρησιμοποιούμε για τον σκοπό αυτό ονομάζεται «τομέας-πηγή». Για να κατανοήσουμε ένα πεδίο εμπειρίας με τους όρους ενός άλλου συνεπάγεται ένα σύστημα συγκεκριμένων αντιστοιχιών, που καλούνται «αντιστοιχίσεις» (mappings), ανάμεσα στον «τομέα-πηγή», που είναι συνήθως συγκεκριμένος, και στον «τομέα-στόχος», που αφορά συνήθως αφηρημένες έννοιες. Για να το θέσω διαφορετικά, υπάρχει ένα σύστημα συστηματικών αντιστοιχιών μεταξύ πηγής (Α) και στόχου (Β) υπό την έννοια ότι συστατικά εννοιολογικά στοιχεία, και όχι μεμονωμένα λεξικολογικά στοιχεία, από το (Β) αντιστοιχούν σε συστατικά εννοιολογικά στοιχεία από το (Α)⁸. Έτσι ώστε να γίνουν κατανοητές έννοιες αόριστες και, κατά συνέπεια, πιο δύσκολα προσεγγίσιμες⁹. Έτσι, η εννοιολογική μεταφορά Η ΖΩΗ ΕΙΝΑΙ ΕΝΑ ΤΑΞΙΔΙ –οι εννοιολογικές μεταφορές αναγράφονται συνήθως με κεφαλαία γράμματα και η μεταφορική έννοια δηλώνεται πρώτη– συνδέει τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε εννοιακά ένα πεδίο εμπειρίας, τη «ζωή», με τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε ένα άλλο, διαφορετικό πεδίο εμπειρίας, το «ταξίδι»• η μεταφορική σύνδεση γίνεται ανάμεσα στα υποκείμενα εννοιολογικά πεδία (έμβια όντα / ταξιδιώτες, στόχος ζωής / προορισμός, φάσεις ζωής / διανυόμενη απόσταση, κλπ) και όχι ανάμεσα στους όρους διαμέσου των οποίων αυτά δηλώνονται –με άλλα λόγια, χαρτογραφούμε τη γνώση που έχουμε για τα ταξίδια πάνω στη γνώση που έχουμε για τη ζωή, αφού συστατικά στοιχεία από το πεδίο του ταξιδιού ανταποκρίνονται με συστηματικό τρόπο σε συστατικά στοιχεία από το πεδίο της ζωής (οι άνθρωποι είναι ταξιδιώτες σε ένα ταξίδι, με την ίδια τους τη ζωή ως όχημά τους, στο οποίο θέτουν κάποιους στόχους• τους στόχους αυτούς αντιμετωπίζουν ως προορισμούς τους οποίους πρέπει να φτάσουν, αφού επιλέξουν τι πρέπει να πράξουν – δηλαδή, ποια κατεύθυνση να ακολουθήσουν, κ.ο.κ.).

Οι εννοιολογικές μεταφορές γίνονται αντιληπτές διαμέσου μεταφορικών γλωσσικών εκφράσεων, οι οποίες κατά συνέπεια αποτελούν τις εκδηλώσεις της μεταφοράς που είναι ορατές στο επιφανειακό προτασιακό επίπεδο, προφορικό και γραπτό¹⁰. Π.χ., η εννοιολογική μεταφορά Η ΖΩΗ (στόχος) ΕΙΝΑΙ ΕΝΑ ΤΑΞΙΔΙ (πηγή) –οι εννοιολογικές μεταφορές έχουν συνήθως τη μορφή Ο ΤΟΜΕΑΣ-ΣΤΟΧΟΣ ΕΙΝΑΙ ΤΟΜΕΑΣ-ΠΗΓΗ ή Ο ΤΟΜΕΑΣ-ΣΤΟΧΟΣ ΩΣ ΤΟΜΕΑΣ-ΠΗΓΗ– ενεργοποιεί κοινές γλωσσικές μεταφορές, όπως «νιώθω ότι η ζωή μου βρίσκεται σε αδιέξοδο», «πήρε τον εύκολο δρόμο», «εγώ έχασα πια το τρένο», κλπ., αλλά και πιο περίπλοκες όπως αυτές που απαντώνται στα λογοτεχνικά κείμενα : «Δε θα βρεθεί ένας ποταμός να' ναι για μας πλωτός;» (Σεφέρης, Ερωτικός Λόγος, Ε'¹¹).

Ανάμεσα στα σημεία-κλειδιά της θεωρίας της εννοιολογικής μεταφοράς είναι ότι οι μεταφορές ως συστήματα εννοιολογικών αντιστοιχιών έχουν έναν απολύτως συστηματικό χαρακτήρα που παίζει κρίσιμο ρόλο στη δόμηση της ανθρώπινης σκέψης και ότι θεμελιώνονται στην ανθρώπινη εμπειρία. Ας σταθούμε σ' αυτή την τελευταία παρατήρηση, χρησιμοποιώντας την ως αφετηρία για τη διδακτική αξιοποίηση της εννοιολογικής μεταφοράς.

Οι γνωστικοί γλωσσολόγοι αφού κατέδειξαν τους τρόπους με τους οποίους οι αφηρημένες έννοιες μορφοποιούνται γλωσσικά στη βάση της σωματικής εμπειρίας, υποστηρίζουν ότι πολλές εννοιολογικές μεταφορές συναρτούνται με πολύ βασικές ανθρώπινες εμπειρίες• αυτές συγκροτούν την εμπειρική βάση της μεταφοράς. Με άλλα λόγια, καταλαβαίνουμε και εκφράζουμε έννοιες όπως ο χρόνος, η αιτιότητα ή η αγάπη διαμέσου μεταφορών οι οποίες έχουν σχηματιστεί στη βάση της αίσθησης που έχουμε για τους εαυτούς μας ως σωματοποιημένα όντα (Lakoff 1987, Johnson 1987, 1991)¹². Αν, π.χ., βιώνουμε συχνά τον έρωτα σε σχέση με τη θερμότητα που νιώθουμε να κυριεύει το σώμα μας όταν είμαστε ερωτευμένοι, δεν είναι περιεργό που έχει δημιουργηθεί και χρησιμοποιείται η εννοιολογική μεταφορά Ο ΕΡΩΤΑΣ ΕΙΝΑΙ ΦΩΤΙΑ –και μεταφορικές εκφράσεις όπως «καίγομαι για σένα», «τα αισθήματά μου έγιναν στάχτη» κλπ. Ας προσθέσουμε δε σ' αυτά ότι ανάμεσα στις ποικίλες κατηγορίες¹³ εννοιολογικών μεταφορών περιλαμβάνονται και οι «προσανατολιστικές» (orientational), οι οποίες μας επιτρέπουν να συγκροτήσουμε σε συνεκτικά συστήματα εννοιολογικά στοιχεία από τον «τομέα-στόχος» διαμέσου βασικών ανθρώπινων προσανατολιστικών δεδομένων (πάνω/ κάτω, μέσα / έξω, εμπρός / πίσω, κλπ) (Lakoff & Johnson 1980/2003 : 14, Kövescses 2002 : 35-36), καθώς και ότι τα σωματικώς θεμελιωμένα προσανατολιστικά δεδομένα είναι συνήθως διπολικά. Π.χ., ο ανοδικός προσανατολισμός τείνει να αξιολογείται θετικά, ενώ ο καθοδικός αρνητικά, γι' αυτό και η εννοιολογική μεταφορά ΤΟ ΥΓΙΕΣ ΕΙΝΑΙ ΑΝΟΔΙΚΟ / ΤΟ ΑΣΘΕΝΕΣ ΕΙΝΑΙ ΚΑΘΟΔΙΚΟ, Η ΧΑΡΑ ΕΙΝΑΙ ΑΝΟΔΙΚΗ / Η ΘΛΙΨΗ ΕΙΝΑΙ ΚΑΘΟΔΙΚΗ, κλπ. (Kövescses, 2002 : 36) (λ.χ., «σηκώθηκε από βαριά ασθένεια», «έπεσε σε βαθύ κόμμα», «αισθάνομαι ανεβασμένη / πεσμένη σήμερα», «έχει πέσει στα μαύρα πανιά», «νιώθω να πετάω σήμερα»).

Μια προσέγγιση της μεταφοράς βασιζόμενη στην ανθρώπινη εμπειρία, θεωρώ ότι μπορεί να βοηθήσει τους μαθητές να εισχωρήσουν στον κόσμο της μεταφορικής σκέψης, να κατανοήσουν τη 'λογική' της, να αναμετρηθούν μαζί της –κάτι, που πιστεύω, ότι μπορεί να συντελέσει, σε ένα δεύτερο επίπεδο, στο να καταστεί πιο προσιτή και η λογοτεχνική μεταφορά. Ως προς αυτή την κατεύθυνση θα μπορούσαμε να υλοποιήσουμε μια σειρά δραστηριοτήτων, όπως αυτές που ακολουθούν.

1. Θυμηθείτε κάποιες περιπτώσεις που είστε άρρωστοι και βάζετε το θερμόμετρο. Όσο πιο πολύ πυρετό έχετε, τόσο ανεβαίνει προς τα επάνω η μαύρη γραμμή. Αυτό μπορεί να μας βοηθήσει να καταλάβουμε γιατί έχουμε συνηθίσει να συνδέουμε στο μυαλό μας την έννοια της ποσότητας με κάτι που ηγαίνει προς τα επάνω• γιατί πιστεύουμε, με άλλα λόγια, ότι το ΠΟΛΥ ΠΑΕΙ ΠΡΟΣ ΤΑ ΠΑΝΩ, ενώ, αντίθετα, ότι το ΛΙΓΟ ΠΑΕΙ ΠΡΟΣ ΤΑ ΚΑΤΩ¹⁴. Υπάρχουν αρκετές εκφράσεις που χρησιμοποιούμε κάθε μέρα και οι οποίες δείχνουν ότι στο πίσω μέρος του μυαλού μας πιστεύουμε ότι ισχύει κάτι τέτοιο –όπως : «οι τιμές πέταξαν στα ύψη», «έπεσε στην εκτίμησή μου», «αυτοί είναι χαμηλοσυνταξιοχόι», «έχει ανέβει στο ψηλότερο σκαλί», «υπερπαραγωγή», «υπερσύγχρονος». Μπορείτε να θυμηθείτε και εσείς μερικές παρόμοιες λέξεις ή εκφράσεις;

2. Θυμηθείτε πάλι κάποιες περιπτώσεις που είστε άρρωστοι ή που απλά δεν νιώθετε πολύ καλά. Δεν έχετε την επιθυμία να μην σηκωθείτε από το κρεβάτι ή να ξεπλώσετε κάπου, αν είστε όρθιοι; Με άλλα λόγια, δεν πιστεύουμε μόνο ότι το ΛΙΓΟ ΠΑΕΙ ΠΡΟΣ ΤΑ ΚΑΤΩ αλλά και ότι το ΑΡΡΩΣΤΟ ΠΑΕΙ ΠΡΟΣ ΤΑ ΚΑΤΩ. Ξεκινώντας από αυτήν την σκέψη μπορούμε να καταλάβουμε γιατί χρησιμοποιούμε κάποιες εκφράσεις, όπως : «νιώθω

έτοιμος να σωριαστώ κάτω», «έχει βυθιστεί σε κώμα», «έχουν πέσει οι δυνάμεις μου». Τι συμβαίνει στην αντίθετη περίπτωση; Όταν, δηλαδή, νιώθουμε καλά στην υγεία μας; Υπάρχουν κάποιες χαρακτηριστικές εκφράσεις που χρησιμοποιούμε στην περίπτωση αυτή;

3. Όλα τα προηγούμενα παραδείγματα τα χρησιμοποιήσαμε για να μιλήσουμε για τη «μεταφορά». Η «μεταφορά» είναι ένας μηχανισμός χάρη στον οποίο κατανοούμε αφηρημένες έννοιες, αλλά και πολλά άλλα θέματα, απλά ή δύσκολα, φέρνοντας στο μυαλό μας στοιχεία που αφορούν μια άλλη έννοια, που είναι πιο συγκεκριμένη. Με τη βοήθεια των στοιχείων αυτών, που τα καταλαβαίνουμε και τα γνωρίζουμε καλύτερα, δημιουργούμε σχέσεις ανάμεσα σε έννοιες, καταστάσεις, πράγματα που δεν μοιάζουν μεταξύ τους – συσχετίζουμε, δηλαδή, ανόμοια πράγματα. Με άλλα λόγια, η μεταφορά είναι τρόπος με τον οποίο σκεφτόμαστε για διάφορα πράγματα. Οι λέξεις και οι εκφράσεις που χρησιμοποιούμε για να εκφράσουμε αυτές τις μεταφορές, όταν μιλάμε ή όταν γράφουμε, ονομάζονται «μεταφορικές εκφράσεις».

Σκεφτείτε, π.χ., ότι για να καταλάβουμε πώς λειτουργεί το σώμα μας, φέρνουμε στο μυαλό μας τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί μια μηχανή. Ετσι, ΤΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΣΩΜΑ ΕΙΝΑΙ ΜΗΧΑΝΗ είναι μια μεταφορά και κάποιες από τις μεταφορικές εκφράσεις με τις οποίες φέρνουμε στην επιφάνεια τη συγκεκριμένη μεταφορική σκέψη είναι : «το μυαλό του δουλεύει ρολόι», «νιώθω πως έχω σκουριάσει», «αυτός χάνει λάδια».

Εσείς ποια μεταφορά νομίζετε ότι κρύβεται πίσω από τις μεταφορικές εκφράσεις : «δεν μπορώ να χωνέψω αυτά που διάβασα», «αναμασάς τα ίδια και τα ίδια στην έκθεσή σου», «μου έπεσε βαρύ αυτό που μου είπες», «όλα αυτά είναι ξαναζεσταμένο φαγητό»¹⁵.

4. Βασιζόμενοι σε δικές σας εμπειρίες σκεφτείτε αν ισχύουν οι μεταφορές : Ο ΘΥΜΟΣ ΕΙΝΑΙ ΖΕΣΤΗ, ενώ Ο ΦΟΒΟΣ ΕΙΝΑΙ ΚΡΥΟ. Αν πιστεύετε ότι ισχύει κάτι τέτοιο, θυμηθείτε κάποιες σχετικές μεταφορικές εκφράσεις ή λέξεις που χρησιμοποιούμε καθημερινά¹⁶.

5. Βασιζόμενοι σε δικές σας εμπειρίες σκεφτείτε αν ισχύουν οι μεταφορές : Η ΧΑΡΑ ΕΙΝΑΙ ΚΑΤΙ ΠΟΥ ΠΑΕΙ ΠΡΟΣ ΤΑ ΠΑΝΩ - Η ΛΥΠΗ ΕΙΝΑΙ ΚΑΤΙ ΠΟΥ ΠΑΕΙ ΠΡΟΣ ΤΑ ΚΑΤΩ. Αν πιστεύετε ότι ισχύει κάτι τέτοιο, θυμηθείτε κάποιες σχετικές μεταφορικές εκφράσεις ή λέξεις που χρησιμοποιούμε καθημερινά

6. Πριν από λίγο είπαμε ότι για να καταλάβουμε πώς λειτουργεί το σώμα μας, φέρνουμε στο μυαλό μας τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί μια μηχανή. Από την άλλη πλευρά, όμως, επειδή όλοι έχουμε ένα σώμα, ζούμε με αυτό, γνωρίζουμε σε τι μας βοηθούν κάποια μέλη μας και έχουμε συνηθίσει από τη μικρή μας ηλικία να ακούμε για το πώς λειτουργούν και σε τι εξυπηρετούν κάποια άλλα όργανά μας, χρησιμοποιούμε το σώμα μας με μεταφορικό τρόπο για να καταλάβουμε αφηρημένες έννοιες και καταστάσεις –όπως, «αυτός ο άνθρωπος είναι τα μάτια και τα αφτιά μου». Χωριστείτε σε ομάδες και αφού συγκεντρώσετε όσες σχετικές λέξεις ή εκφράσεις μπορείτε να θυμηθείτε, να προσπαθήσετε να βρείτε τους λόγους για τους οποίους νομίζετε ότι δημιουργήθηκαν¹⁷.

7. Τα σύννεφα τα συνδέουμε συνήθως στο μυαλό μας με μπάλες από βαμβάκι, τα κύματα με προβατάκια, το μίσος με το δηλητήριο, τον έρωτα με τη φωτιά. Συζητήστε για τους λόγους για τους οποίους πιστεύετε ότι συμβαίνει αυτό.

Προτείνετε τώρα τις δικές σας συνδέσεις για τη φιλία, την οικογένεια, τη χαρά, τον πόλεμο, τις νιφάδες του χιονιού, τις ακτίνες του ήλιου, το σχολείο, το Θεό.

8. Ποιες εικόνες σας έρχονται στο μυαλό όταν ακούτε τις εκφράσεις : «Τα έπαιξα σήμερα», «Το έξυπνο πουλί από τη μύτη πιάνεται», «Τα έχω πάρει στο κρανίο», «Μη μου μπαίνει κι εσύ». Γράψτε μια μικρή ιστορία για όποια από τις εκφράσεις αυτές θέλετε.

Μεταφορά και λογοτεχνία

Τη μεταφορά έχουμε συνηθίσει να τη συνδέουμε με τη λογοτεχνία, να τη θεωρούμε κατεξοχήν λογοτεχνικό φαινόμενο. Είναι, άλλωστε, γνωστό ότι παραδοσιακά οι μεταφορές αντιμετωπίζονται ως λογοτεχνικά τεχνάσματα, 'τρόποι', και μελετώνται ως γλωσσικές αποκλίσεις, «ως λεξιλογικές συνάψεις, που 'τυπικά' εκφεύγουν από τους σημασιολογικούς κανόνες, την 'νόρμα' της συμβατικής γλώσσας» (Μπαμπινιώτης, 2011 :163), ως στοιχεία ανοικείωσης της γλώσσας (Eagleton, 2000: 94). Από την άλλη πλευρά, η θεωρία της εννοιολογικής μεταφοράς επηρεάζοντας τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουμε την έννοια της αποκλίνουσας χρήσης της γλώσσας είχε ως συνέπεια να καταρριφθεί η διάκριση μεταξύ κυριολεκτικού και μεταφορικού λόγου¹⁸ και, όπως είναι φυσικό, να ναρκοθετηθεί η αντίληψη περί 'λογοτεχνικότητας' της μεταφοράς : όχι μόνο η μεταφορά είναι εξίσου παρούσα στη μη-λογοτεχνική γλώσσα (στον καθημερινό και στον επιστημονικό λόγο, στον πολιτικό λόγο, στη διαφήμιση, κλπ.), αλλά και οι γενικοί κανόνες που χαρακτηρίζουν τις ποιητικές μεταφορικές εκφράσεις δεν αφορούν τη γλώσσα αλλά τη σκέψη• με άλλα λόγια, δεν εφαρμόζονται μόνο στις πρωτότυπες ποιητικές εκφράσεις αλλά και στις καθημερινές συμβατικές μεταφορές –γι' αυτό και η λογοτεχνική μεταφορά, με την εξαίρεση της «μεταφοράς-εικόνας»¹⁹, δεν είναι κάτι περισσότερο από μια επέκταση της καθημερινής μεταφοράς (Lakoff, 1993)²⁰.

Ειδικότερα, οι εννοιολογικές μεταφορές –κατά συνέπεια, και οι μεταφορικές γλωσσικές εκφράσεις– μπορεί να είναι «συμβατικές», παγιωμένες σε τέτοιο σημείο ώστε να περνά απαρατήρητη η μεταφορικότητά τους, ή «καινοφανείς». Ποιες είναι, όμως, οι τεχνικές τις οποίες χρησιμοποιούν συνήθως οι λογοτεχνικές για να δημιουργήσουν καινοφανείς μεταφορές και μεταφορικές εκφράσεις από τα συμβατικά υλικά της καθημερινής σκέψης και γλώσσας; Οι Lakoff και Turner (1989) θεωρούν ότι υπάρχουν τρεις βασικοί μηχανισμοί βάσει των οποίων αντιμετωπίζουμε μεταφορικές εκφράσεις ως καινοφανείς μεταφορές : οι επεκτάσεις συμβατικών μεταφορών –τεχνικές στις οποίες περιλαμβάνονται η «επέκταση» (extending), η «επεξεργασία» (elaboration), η «αμφισβήτηση» (questioning) και ο «συνδυασμός» (combining)– οι μεταφορές «κατηγοριακού επιπέδου» (generic-level metaphors), οι οποίες τοποθετούνται στο υψηλότερο επίπεδο γενίκευσης από όλες τις εννοιολογικές μεταφορές²¹, και οι «μεταφορές-εικόνες» (image-metaphors).

Όσον αφορά την «επέκταση», μια συμβατική εννοιολογική μεταφορά που έχει συνδεθεί με συγκεκριμένες παγιωμένες γλωσσικές εκφράσεις αποδίδεται με νέα γλωσσικά μέσα, τα οποία στηρίζονται στην εισαγωγή ενός καινούργιου εννοιολογικού στοιχείου στον «τομέα-πηγή» (Kövescses 2002 : 47-49):

Είκοσι χρόνια παίζοντας
αντί χαρτιά βιβλία,
είκοσι χρόνια παίζοντας,
έχασα τη ζωή.

Στην πρώτη από τις Στροφές ο Καρυωτάκης χρησιμοποιεί τη συμβατική μεταφορά Η ΖΩΗ ΕΙΝΑΙ ΠΑΙΧΝΙΔΙ, εμπλουτίζοντάς την με ένα καινούργιο, μη-συμβατικό, στοιχείο, το οποίο είναι εννοιολογικά βασισμένο σε ένα μη χρησιμοποιούμενο συνήθως στοιχείο από τον «τομέα-πηγή» (τα βιβλία ως μορφή παιχνιδιού). Η «επεξεργασία» είναι διαφορετική από την επέκταση, στο βαθμό που, αντί να προστεθεί ένα καινούργιο στοιχείο στον «τομέα-πηγή», γίνεται επεξεργασία ενός υπάρχοντος στοιχείου από την πηγή με έναν ασυνήθιστο τρόπο.

Όπως χαλάει ένα ρολόι
και το κάνεις βίδες
για να βρεις το μουσικό του.
Την ψίχα του χρόνου.
Βλέπεις το τίποτα
να αναδύεται καπνός.

Προσπαθώντας να προσεγγίσουμε αυτούς τους στίχους, από την τελευταία ποιητική συλλογή του Γ.Κοντού με τίτλο Δευτερόλεπτα του φόβου, ενεργοποιούμε ασυνείδητα στο μυαλό μας τις γνωστές συμβατικές μεταφορές: ΤΟ ΑΦΗΡΗΜΕΝΟ ΕΙΝΑΙ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΟ και ΑΦΗΡΗΜΕΝΑ ΠΟΛΥΠΛΟΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΕΙΝΑΙ ΜΗΧΑΝΕΣ. Στο συγκεκριμένο ποίημα η δύσκολα προσεγγίσιμη έννοια του χρόνου δομείται σύμφωνα με τους όρους ενός πιο γνωστού σε εμάς μηχανισμού, του ρολογιού, ενώ και η επεξεργασία της ουσιαστικής του διάστασης σαν το πιο πλούσιο και γευστικό κομμάτι του ψωμιού αλλά και της αρνητικής του διάστασης σαν αεριώδες υπόλειμμα της φωτιάς είναι ενδεικτική της σημαντικής, σε επίπεδο εννοιολογικό, δραστηριότητας που επιτρέπει την κατανόηση αφηρημένων εννοιών, καταστάσεων, θεμάτων, με τους όρους πιο συγκεκριμένων εννοιών, καταστάσεων, θεμάτων. Το γεγονός ότι αντιλαμβανόμαστε εύκολα αυτή την καινούργια, ευφάνταστη έκφραση της ουσίας του χρόνου και του απόλυτου κενού απορρέει από το γεγονός ότι η αντιστοίχιση σύμφωνα με την οποία στοιχεία που υφίστανται στο πεδίο του συγκεκριμένου (ρολόι, η ψίχα από το ψωμί, ο καπνός από τη φωτιά) ανταποκρίνονται σε στοιχεία που υφίστανται στο πεδίο του αφηρημένου (χρόνος, η πεμπουσία του χρόνου, το μηδέν), συνιστά ένα σταθερό στοιχείο του εννοιολογικού μας συστήματος που μας δίνει τη δυνατότητα να χρησιμοποιούμε τη γνώση που έχουμε για το ένα πεδίο εμπειρίας στην ανάλυση του άλλου. Όσον αφορά την «αμφισβήτηση», οι λογοτέχνες μπορεί να θέτουν υπό αμφισβήτηση την καταλληλότητα των συνηθισμένων καθημερινών μεταφορών. Ας θυμηθούμε το στίχο από το ποίημα του Κ.Καβάφη, Τα παράθυρα : «Ίσως το φως θάναι μια νέα τυραννία». Στην περίπτωση αυτή ο ποιητής αναρωτιέται εάν όσον αφορά τη ζωή και τις ενδεχόμενες αλλαγές που μπορεί να προκύψουν στην πορεία της, οι συνήθειες συμβατικές μεταφορές Η ΧΑΡΑ ΕΙΝΑΙ ΦΩΣ ή Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΙΝΑΙ ΦΩΣ είναι δυνατόν να ισχύουν σε κάθε περίπτωση. Μια από τις συνέπειες του «τομέα-πηγή» (όταν ανοίγουν κλειστά παράθυρα και το φως παίρνει τη θέση του σκοταδιού, γεννιέται μια αίσθηση χαράς και ελευθερίας) δεν ταιριάζει απαραίτητα στον «τομέα-στόχος» (οι διέξοδοι που ψάχνουμε να βρούμε σε σκοτεινές περιόδους της ζωής μας, μπορεί, αν βρεθούν, αντί να μας απελευθερώσουν, να αποδειχθούν βασανιστικές), δείχνοντάς μας ότι η χρήση αλλά και η κατανόηση των μεταφορών συναρτάται τόσο από το συγκεκριμένο (Steen, 1999 : 506) όσο και από την 'προσωπική ιστορία' (Kövescses, 2002 : 194) τόσο του λογοτέχνη όσο και του αναγνώστη. Ο «συνδυασμός», τέλος, συνιστά ίσως τον πλέον ισχυρό μηχανισμό υπέρβασης του καθημερινού εννοιολογικού μας συστήματος, αφού στο συγκεκριμένο πλαίσιο ενεργοποιούνται και συνδυάζονται πολλές διαφορετικές εννοιολογικές μεταφορές. Να σημειώσω, τέλος, ότι στη λογοτεχνία αφθονούν και άλλου είδους μεταφορές, οι οποίες βασίζονται σε εικόνες²² που είναι πλούσιες σε εικονιστικές λεπτομέρειες, είναι συχνά ιδιαίτερα αφηρημένες και ονομάζονται «μεταφορές-εικόνες» (image metaphors)²³ • καθώς δε οι εικόνες αυτές δεν αποτελούν συνηθισμένο κομμάτι του τρόπου με τον οποίο εννοιοποιούμε την εμπειρία μας, αλλά συλλαμβάνουν μια συγκεκριμένη εμπειρία φέρνοντας σε αντιστοιχία δυο εικόνες για μια συγκεκριμένη περίπτωση και μόνο συνιστούν «εικόνες-μεταφορές μιας βολής» (one-shot image metaphors) (Lakoff & Turner, 1989: 91). Ετσι, στους στίχους του Γ.Ρίτσου από «Το τραγούδι της αδελφής μου»

ΘΥΜΑΣΑΙ;
Σου' χε χαρίσει κάποτε η μητέρα
Ένα ρόδινο φρέμα
Και μια μικρή ρόδινη ομπρέλα.
Ανέβαινες την ανθισμένη πλαγιά
Το εαρινό πρωινό
Ανάλαφρη και διάφανη
-ένα ρόδινο νέφος φωτός.

η εικόνα της αθώα λαμπερής και αιθέριας αδελφής χαρτογραφείται πάνω στην εικόνα της ανθισμένης πλαγιάς και της ανάρτης διαφάνειας ενός, γεμάτου πνευματικότητας, εαρινού φωτός²⁴.

Δραστηριότητες

1.Στις πρώτες σελίδες του βιβλίου σας Με λογισμό και μ' όνειρο, τα μέλη της συντακτικής ομάδας γράφουν ανάμεσα στα άλλα : «Ενας μεγάλος ποιητής μας, ο Γιώργος Σεφέρης, έχει πει ότι 'οι λέξεις για τον ποιητή είναι καράβια που κάνουν πολύ μακρινά ταξίδια'. Αλήθεια, οι λέξεις και οι φράσεις σ' ένα λογοτεχνικό έργο γίνονται καρβάκια και ταξιδεύουν τον αναγνώστη μακριά, κουβαλώντας στα αμπάρια τους τις χαρές και τις δυσκολίες της ζωής. Τον γεμίζουν στο μαγικό ταξίδι τους με διάφορα συναισθήματα : με χαρά και αγωνία, με συγκίνηση

και υπερηφάνεια, με γλυκιά προσδοκία και προβληματισμό.» Νομίζετε ότι υπάρχουν κάποιες μεταφορικές εκφράσεις στο απόσπασμα αυτό; Αν ναι, για ποιο λόγο τις θεωρείτε μεταφορικές; Ποια μεταφορά πιστεύετε ότι κρύβεται από πίσω τους;

Τι είναι για εσάς οι 'λέξεις';

Ακούστε τώρα τι είναι οι λέξεις για έναν άλλο ποιητή, τον Γιάννη Ρίτσο :

Οι λέξεις έχουν κι άλλο φλούδι
παρά μέσα
όπως τα μύγδαλα
κι η υπομονή.

αλλά και για τον ποιητή Μανόλη Αναγνωστάκη :

Σαν π ρ ό κ ε ς πρέπει να καρφώνονται οι λέξεις

Να μην τις παίρνει ο άνεμος.

Για ποιο λόγο νομίζετε ότι οι συγκεκριμένοι ποιητές βλέπουν με τον τρόπο αυτό τις λέξεις; Σας φαίνεται επιτυχημένος; Σας έκανε να δείτε τις λέξεις με άλλο μάτι;

2.Θυμηθείτε όλα όσα έχουμε πει για το ΕΠΑΝΩ και το ΚΑΤΩ• ότι έχουμε, δηλαδή, συνηθίσει να το συνδέουμε στο μυαλό μας με το ΠΟΛΥ και το ΛΙΓΟ, με την ΥΓΕΙΑ και την. ΑΡΡΩΣΤΙΑ Το ΕΠΑΝΩ όμως έχουμε συνηθίσει να το συνδέουμε και με τη χαρά.• γι' αυτό και χρησιμοποιούμε εκφράσεις όπως : «είμαι ανεβασμένος σήμερα». Μπορείτε να θυμηθείτε κι εσείς κάποιες λέξεις ή εκφράσεις που να αποδεικνύουν ότι πράγματι συμβαίνει κάτι τέτοιο; Από την άλλη πλευρά, το ΕΠΑΝΩ εγώ έχω συνηθίσει να το συνδέω με κάτι που βρίσκεται πιο ψηλά από εμένα, με κάτι στο οποίο πρέπει να ανεβώ για να το φτάσω. Εσείς τι φέρνετε στο μυαλό σας όταν ακούτε τη λέξη ΕΠΑΝΩ;²⁵ Διαβάστε τώρα κάποια ποιήματα που εγώ τουλάχιστον νομίζω ότι έχουν κάποια σχέση με όλα όσα συζητήσαμε μέχρι τώρα.

Λίγο ακόμα
θα ιδούμε τις αμυγδαλιές ν' ανθίζουν
τα μάρμαρα να λάμπουν στον ήλιο
τη θάλασσα να κυματίζει

λίγο ακόμα,
να σηκωθούμε λίγο ψηλότερα. (Γ.Σεφέρης, Μυθιστόρημα, ΚΓ')

Λόγια φτωχά βαφτίζονται στην πίκρα και στο κλάημα,
βγάζουν φτερά και πέτονται – πουλιά και κελαηδάνε,

Και κειος ο λόγος ο κρυφός – της λευτεριάς ο λόγος,
αντίς φτερά βγάζει σπαθιά και σκίζει τους αγέρες. (Γ.Ρίτσος, «Αναβάφτιση»)

Ενας μπαξές γεμάτος αίμα
είν' ο ουρανός
και λίγο χιόνι
έσφιξα τα σκοινιά μου
πρέπει και πάλι να ελέγξω
τ' αστέρια
εγώ
κληρονόμος πουλιών
πρέπει έστω και με σπασμένα φτερά
να πετάω (Μ.Σαχτούρης, «Ελεγκτής»)

Συμφωνείτε και εσείς μαζί μου; Νομίζετε ότι στα ποιήματα αυτά υπάρχουν κάποιες μεταφορές που έχουν σχέση με την έννοια του ΕΠΑΝΩ. Αν ναι, τι συνδέσεις κάνουν οι ποιητές; Πιστεύετε ότι είναι πρωτότυπες ή οι ποιητές χρησιμοποιούν με το δικό τους τρόπο κάποιες μεταφορές που τις έχουμε όλοι στο μυαλό μας; Νομίζετε ότι ανάμεσα στα ποιήματα αυτά βρίσκεται και κάποιο που βλέπει με διαφορετικό τρόπο τα πράγματα;

3. Τη ζωή συχνά τη συνδέουμε με ένα ταξίδι²⁶. Διαβάστε τώρα το ποίημα του Ι.Πολέμη «Καράβι ανοίγει πανιά».

Καράβι ανοίγει τα πανιά, την άγκυρα σηκώνει,
καρaboκύρης στέκεται κρατώντας το τιμόνι.
Καράβι, στα ταξίδια σου θάβρεις λιμάνια χίλια,
Θ' ακούσεις καλώς όρισες από χιλιάδες χείλια.

Μην τα πιστέψεις· άπιστες ευχές που αγέρας παίρνει
και τις σκορπά στο δρόμο του και δεν τις ξαναφέρει.
Το μόνο καλώς όρισες, τη μόνη ευχή που πιάνει
θα την ακούσεις στο φτωχό του τόπου σου λιμάνι.

Νομίζετε ότι και ο ποιητής γράφοντας αυτό το ποίημα είχε στο μυαλό του ότι η ζωή είναι ένα ταξίδι; Αν ναι, βρείτε τα στοιχεία του ποιήματος που σας δημιουργούν αυτή την εντύπωση. Στη συνέχεια, θα ήθελα να σκεφτείτε αν ο ποιητής περιορίστηκε μόνο σ' αυτό ή αν βρήκε τρόπους να κάνει πιο πρωτότυπη αυτή τη μεταφορά.

Χωριστείτε τώρα σε ομάδες και σκεφτείτε και μερικούς άλλους τρόπους με τους οποίους αναφερόμαστε στη ζωή. Να αποφασίσετε στη συνέχεια ποιες μεταφορές νομίζετε ότι κρύβονται πίσω και από αυτές τις λέξεις ή εκφράσεις.

Διαβάστε τώρα το ποίημα που έχει γράψει ο Λ.Πορφύρας και έχει τον τίτλο «Το Θέατρο»

Δεν ξέρω πώς να σου το ειπώ. Μα ο δρόμος, χθες το βράδυ,
μες στη σταχτιά τη συννεφιά σα θέατρο είχε γίνει.
Μόλις φαινόταν η σκηνή στ' ανάριο το σκοτάδι
και σα σκιές φαινότανε μακριά μου οι θεατρίνοι.

Τα σπίτια πέρα κι οι αυλές και τα κλωνάρια αντάμα
έλεγες κι ήταν σκηνικά παλιά και ξεβαμμένα,
κι εκείνοι εβγαίναν κι έπαιζαν τ' αλλόκοτό τους δράμα,
κι άκουγες βόγκους κι άκουγες και γέλια ευτυχισμένα.

Εγώ δεν ξέρω. Εβγαίνανε κι εσμίγαν κι επαγίναν
κι ήτανε μια παράσταση και θλιβερή κι ωραία.
Κι έβγαίνε, Θε μου! Κι η νυχτιά, καθώς επαρσταινάν,
έβγαίνε, Θε μου, κι έριχνε τη μαύρη της αυλαία.

Νομίζετε ότι το σύνολο των στίχων δημιουργεί μια πρωτότυπη μεταφορά; Αν ναι, για ποιους λόγους; Υπάρχουν πολλές εικόνες στο ποίημα· ανάμεσα σ' αυτές ξεχωρίζουν οι εικόνες του δρόμου και του θεάτρου. Δέστε με περισσότερη προσοχή τις εικόνες αυτές, που έχουν μια ιδιαίτερη σημασία στην περίπτωση αυτή. Μπορείς να μιλήσεις γι' αυτές με περισσότερες λεπτομέρειες; Νομίζεις ότι είναι επιτυχημένες; Αν ναι, για ποιο λόγο; πώς συνδέονται, δηλαδή, η μία με την άλλη;

Οι ποιητές στην επιθυμία τους να αποδώσουν τις ιδέες και τις ψυχικές τους καταστάσεις, την 'αλήθεια' τους, δηλαδή, και το δικό τους, προσωπικό, τρόπο προσέγγισης του κόσμου, που μπορεί να είναι και εντελώς καινοτόμος ή ανατρεπτικός, αφού συχνά αυτό που θέλουν να προβάλλουν είναι η βαθύτερη ουσία του, οι αθέατες πλευρές του ή να ανακαλύψουν «νέες παραλλαγές ευαισθησίας» (Ελιοτ, 1971 : 13), όχι μόνο υπερβαίνουν την καθιερωμένη γλώσσα αλλά και διαταράσσουν κάποιες φορές τις διανοητικές, λογικές και έλλογες, συνήθειές μας²⁷ για να θυμηθούμε τον Ελύτη (1982 : 136) : «Οι αναγκαστικές σχέσεις ανάμεσα σε δυο πράγματα που, φαινομενικά, φαίνονται ξένα μεταξύ τους, δημιουργούν ένα καινούργιο στιγμιαίο καθεστώς κι η αυθεντική ποίηση δε ζητάει τίποτε παραπάνω». Αν και, τις περισσότερες φορές αντιλαμβανόμαστε λοιπόν πως οι λογοτεχνικές μεταφορές έχουν μια εντελώς δική τους δομή και λογική, τις οποίες νιώθουμε πως δεν είναι δυνατόν να αποκωδικοποιήσουμε στο πλαίσιο των αντιστοιχιών από ένα πεδίο εμπειρίας σε ένα άλλο, πιστεύω πως όταν διερευνάμε το μεταφορικό λόγο και σκέψη στη λογοτεχνία είναι χρήσιμο να ξεκινάμε την προσέγγισή μας καλλιεργώντας στους μαθητές την πεποίθηση ότι οι καινοφανείς μεταφορικές γλωσσικές εκφράσεις είναι δυνατόν να αναχθούν σε συγκεκριμένες υποκείμενες εννοιολογικές μεταφορές• ότι αυτές οι συγκεκριμένες γλωσσικές εκδηλώσεις της μεταφοράς μπορεί να είναι πρωτότυπες, ευφάνταστες, περισσότερο εκφραστικές ή αποτελεσματικές, αλλά παρόλα αυτά πίσω από αυτές είναι δυνατόν να ανιχνευθούν χαρτογραφίες παγιωμένες στο εννοιολογικό μας σύστημα. Και θεωρώ ότι είναι χρήσιμο επειδή όταν ξεκινάμε από την υπάρχουσα γνώση και εμπειρία, από κάτι που μας είναι οικείο, μπορούμε να προσεγγίσουμε στη συνέχεια και αυτό κάτι που παραδοσιακά θεωρείται 'αποκλίνον', αυτό που, με την πρώτη ματιά, μας φαίνεται ανοίκειο ή ερμητικό• και η μεταφορά είναι μια διαδικασία που προσφέρεται κατεξοχήν στη χρήση να εφαρμόζονται αυτοί που είναι γνωστά σε νέα περιβάλλοντα. Από την άλλη πλευρά, αυτή ακριβώς η διαδικασία είναι εξαιρετικά περίπλοκη. Δεν πρέπει να παραλείψουμε λοιπόν, όταν θεωρήσουμε ότι οι μαθητές έχουν κατανοήσει αυτά τα βασικά σημεία της εννοιολογικής μεταφοράς, να επισημαίνουμε στους μαθητές εκτός από τα οφέλη και τα αδύνατα σημεία της συγκεκριμένης προσέγγισης, βοηθώντας τους να καταλάβουν ότι η μεταφορά είναι ένα ιδιαίτερα πολύπλοκο σύστημα²⁸ αλλά και επαναλαμβανόντας, καταφεύγοντας και πάλι στον Ελύτη, ότι οι ποιητές μέσα από τις λέξεις τους δεν μας θυμίζουν τα γνωστά, αλλά εμπνέουν άγνωστα οράματα, ξαναχαράζοντας τα όρια της ανθρώπινης περιπέτειας (1982 : 135-136). Εντέλει όλα όσα ανέφερα στις προηγούμενες σελίδες δεν έχουν άλλο στόχο από αυτόν που επισήμανα στην αρχή : να αναδείξουν το θεμελιώδη ρόλο της σκέψης και της καθημερινής σωματοποιημένης εμπειρίας στην προσέγγιση της μεταφοράς. Είναι απλώς ένα πρώτο βήμα, το οποίο για να οδηγήσει σε κάτι ουσιαστικό πρέπει να συνοδεύεται από μια συνεχή προσπάθεια αφενός καλλιέργειας της δημιουργικής σκέψης αλλά και της φαντασίας των μαθητών, αφετέρου ενθάρρυνσης της δημιουργικότητάς τους, αφού μόνον έτσι είναι δυνατόν να βιώσουν στην πράξη την επίπονα γοητευτική διαδικασία ποιητικής μετάπλασης του κόσμου²⁹.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹Ο Richards, στο έργο του *The Philosophy of Rhetoric*, διατυπώνει την άποψη ότι όταν χρησιμοποιούμε μια μεταφορά έχουμε ενεργοποιημένες ταυτόχρονα δύο σκέψεις πάνω σε διαφορετικά πράγματα• η διάδραση των σκέψεων αυτών έχει ως αποτέλεσμα μια λέξη ή φράση διαμέσου της οποίας αυτά αποδίδονται (1936 : 93). Η ιδιαίτερη συμβολή του Richards συνίσταται στην απόλυτη οροθέτηση των δυο διαφορετικών σκέψεων, καθώς και στο ότι θεωρεί πως ό,τι συνιστά το μεταφορικό όχημα για την απόδοση του θέματος της μεταφοράς δεν αποτελεί απλώς ένα στολίδι, αλλά ότι και τα δυο μαζί σε συνεργασία δημιουργούν ένα νόημα πολύ πιο ευρείας δυναμικής από ό,τι το καθένα ξεχωριστά (1936 : 100).

²Σύμφωνα με τη διαδραστική προοπτική, η νοητική διαδικασία που συνδέει το θέμα της μεταφοράς με το

μεταφορικό όχημα δεν ενεργοποιεί προϋπάρχουσες ομοιότητες, όπως υπονοούσε η παραδοσιακή θεώρηση της μεταφοράς, αλλά γεννά νέα νοήματα. Ο M.Black αντιμετωπίζει θέμα της μεταφοράς και μεταφορικό όχημα ως συστήματα ιδεών που βρίσκονται σε διάδραση και, συνεπώς, η σημαντική συμβολή του είναι ότι φέρνει στο επίκεντρο τον γνωσιακό ρόλο της μεταφοράς (Cameron, 2003 : 17-18).

³Σύμφωνα με την παραδοσιακή αντίληψη, η μεταφορά είναι ένα λεκτικό τέχνασμα, ένας «τρόπος», που κάνει τις λέξεις να σημαίνουν κάτι άλλο από ό,τι στην κυριολεκτική σημασία τους• που αποδίδει έναν όρο μέσω ενός άλλου (θεωρία της υποκατάστασης), ακόμη και αν παραβιάζονται σημασιολογικοί κανόνες, ή συνδέει δύο διαφορετικά στοιχεία κάνοντας υπονοούμενες συγκρίσεις, οι οποίες προϋποθέτουν μια προϋπάρχουσα ομοιότητα μεταξύ τους (θεωρία της σύγκρισης). Να σημειωθεί ότι ο παράγοντας της ομοιότητας στον οποίο στηρίζεται η παραδοσιακή προσέγγιση της μεταφοράς και ο τρόπος με τον οποίο είχαμε συνηθίσει να την αντιλαμβανόμαστε, ανάγεται στην κλασική ρητορική, όταν ο Αριστοτέλης επιχειρεί να προσδιορίσει την έννοια της μεταφοράς τόσο στην Ποιητική (1457b) όσο και στη Ρητορική (1402a-b) –αν και πρέπει να επισημανθεί ότι θεωρεί ότι η ιδιαίτερη δύναμη της μεταφοράς βασίζεται στην αναλογία. Εντέλει, στην παραδοσιακή αντίληψη για τη μεταφορά, οι λέξεις είναι καθαρά γλωσσικά τεχνάσματα και δεν αντικατοπτρίζουν την εννοιολογική δομή (Lakoff, 1987 : 109).

⁴Βλ. και υποσημ. 3 όσον αφορά τον παράγοντα της ομοιότητας.

⁵Να αναφέρω, εντελώς ενδεικτικά, τις αντιρρήσεις απέναντι στην υπεραισιοδοξία των γνωσιακών γλωσσολόγων αναφορικά με τη δυνατότητα διαχωρισμού της ανθρώπινης σκέψης από τη χρήση της γλώσσας –αφού, άλλωστε, η ανάλυση των εννοιολογικών μεταφορών εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από τις μεταφορικές γλωσσικές εκφράσεις, οι οποίες προσφέρονται ως τεκμήριο της μεταφορικής σκέψης (Cameron, 203 : 22). Ενδιαφέρουσα στην κατεύθυνση αυτή είναι η δουλειά του (Steen, 1994), ο οποίος αποπειράται μια εκ του σύνεγγυς προσέγγιση μεταφορικών γλωσσικών εκφράσεων σε λογοτεχνικά κείμενα.

⁶Η Βοσνιάδου (Vosniadou, 1989) τονίζει ότι τα παιδιά διαθέτουν τα εννοιολογικά εφόδια που τους επιτρέπουν να κάνουν αναλογικές ανταποκρίσεις ανάμεσα σε διαφορετικά πεδία εμπειριών• μια ενδεχόμενη αποτυχία τους οφείλεται μάλλον στην έλλειψη γνώσης σχετικά με τα συγκεκριμένα πεδία εμπειριών και όχι στην αναλογική διαδικασία.

⁷Η αναφορά μου είναι σύντομη όχι μόνο επειδή από το 2005 κυκλοφορεί μεταφρασμένο στα ελληνικά το βιβλίο Metaphors we live by (με τον τίτλο : Ο Μεταφορικός Λόγος. Ο ρόλος της μεταφοράς στην καθημερινή μας ζωή, μτφρ. Ο.Καλομενίδου, Θεσσαλονίκη : Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας), αλλά και επειδή έχουν ήδη γίνει ενδιαφέρουσες προσεγγίσεις της μεταφοράς από Έλληνες μελετητές, όπως από τον Αθανασόπουλο (2005 : 199-217).

⁸Βλ. ενδεικτικά το σύστημα αντιστοιχίσεων που χαρακτηρίζει την εννοιολογική μεταφορά Η ΖΩΗ ΕΙΝΑΙ ΕΝΑ ΤΑΞΙΔΙ :

Προέλευση : ΤΑΞΙΔΙ		Στόχος : ΖΩΗ
Οι ταξιδιώτες	→	Τα έμβια όντα
Το όχημα	→	Η ζωή αυτή καθαυτή
Η απόσταση που διανύεται	→	Η κάθε μια από τις διαδοχικές φάσεις ζωής
Τα απρόοπτα ή εμπόδια που τυχαίνουν	→	Οι δυσκολίες που βιώνουν οι άνθρωποι
Οι αποφάσεις για το ποια κατεύθυνση θα ακολουθηθεί	→	Οι επιλογές ζωής
Ο προορισμός του ταξιδιού	→	Ο στόχος ζωής (ή το τέλος)

⁹Όπως ακριβώς μια μεταφορική αντίληψη του ταξιδιού μας βοηθά να εννοιοποιήσουμε τη ζωή, έτσι και άλλες εννοιολογικές μεταφορές μας βοηθούν να εννοιοποιήσουμε σκέψεις, εμπειρίες, συναισθήματα, γενικότερα ποικίλες καταστάσεις. Συνήθεις «τομείς-πηγή» συνιστούν το ανθρώπινο σώμα, τα ζώα, τα φυτά, οι μηχανές, η υγεία και η αρρώστια, οι κατασκευές, το κρύο και το ζεστό, το φως και το σκοτάδι, κλπ., ενώ συνήθεις «τομείς-στόχος» τα συναισθήματα, η επιθυμία, η σκέψη, η κοινωνία, η οικονομία, οι ανθρώπινες σχέσεις, ο χρόνος, η ζωή και ο θάνατος, κλπ.

¹⁰Να σημειωθεί πάντως ότι η μεταφορά είναι παρούσα, σε μεγάλο βαθμό, στην κοινωνική, πολιτισμική, ψυχολογική, διανοητική μας ζωή χωρίς να συνιστά, κατ' ανάγκη, ένα γλωσσικό φαινόμενο (ας μην ξεχνάμε τα ποικίλων ειδών σύμβολα, τις διαφημίσεις, κλπ.).

¹¹Στο πλαίσιο της συγκεκριμένης θεωρίας για τη μεταφορά, ο ρόλος της γλώσσας θεωρείται δευτερεύων επειδή η εννοιοποίηση είναι δυνατόν να αποδοθεί διαμέσου πολλών διαφορετικών γλωσσικών εκφράσεων.

¹²Οι εμπειρίες στις οποίες θεμελιώνονται οι εννοιολογικές μεταφορές δεν είναι μόνο σωματικές αλλά και αντιληπτικές, γνωστικές, βιολογικές ή πολιτισμικές (Lakoff & Johnson 1980/2003, Kövesces 2002 : 67-77).

¹³Οι εννοιολογικές μεταφορές μπορεί να είναι επίσης «δομικές» (structural) και «οντολογικές» (ontological). Οι «δομικές» μας επιτρέπουν να κατανοήσουμε τον αφηρημένο «τομέα-στόχος» διαμέσου της γνώσης που έχουμε για τη δομή του «τομέα-πηγή» (Lakoff & Johnson, 1980/2003 : 14). Π.χ., στην εννοιολογική μεταφορά Ο ΧΡΟΝΟΣ ΕΙΝΑΙ ΚΙΝΗΣΗ η έννοια του χρόνου δομείται σύμφωνα με δεδομένα που αφορούν την κίνηση και το χώρο ((Lakoff 1993., Kövesces, 2002 : 33). Κατανοούμε, δηλαδή, το χρόνο με τους όρους φυσικών αντικειμένων, της θέσης τους στο χώρο και της κίνησής τους («οι μέρες κύλησαν με απίστευτη ταχύτητα», «τα Χριστούγεννα φτάνουν σε λίγο», «το παρελθόν πέρασε από μπροστά μου σε μια στιγμή»). Οι «οντολογικές» μας επιτρέπουν να συλλάβουμε και να μιλήσουμε για τις εμπειρίες μας, τα περισσότερα αφηρημένα πεδία εμπειρίας, σαν να είχαν συγκεκριμένες φυσικές ιδιότητες –σαν να ήταν αντικείμενα, πράγματα, οντότητες ή περιέκτες (Lakoff & Johnson, 1980/2003 : 25). Αν προσεγγίσουμε, π.χ., το μυαλό μας σαν ένα αντικείμενο μπορούμε να το εννοιοποιήσουμε ευκολότερα διαμέσου του μεταφορικού πεδίου της «μηχανής» («το μυαλό μου δουλεύει σήμερα ρολόι»). Μέσα στο συγκεκριμένο αυτό πλαίσιο, η προσωποποίηση συνιστά μια μορφή οντολογικής μεταφοράς, αφού συνιστά μια διαδικασία κατά την οποία ανθρώπινες ιδιότητες αποδίδονται σε μη-ανθρώπινες οντότητες («η ακρίβεια μάς γονάτισε», «η αρρώστια τον έριξε στο κρεβάτι»). Να σημειώσουμε ότι στη δεύτερη έκδοση του βιβλίου τους οι Lakoff και Johnson αναγνωρίζουν ότι η προηγούμενη κατηγοριοποίηση είναι ως ένα σημείο τεχνητή, αφού και οι δομικές και οι προσανατολιστικές μεταφορές έχουν οντολογικές λειτουργίες, ενώ και οι οντολογικές μεταφορές στηρίζονται

σε δομημένους «τομείς-πηγή» (Lakoff & Johnson, 2003 : 264-265).

¹⁴Δεν θεωρώ ότι στην περίπτωση των μαθητών είναι απαραίτητο να τηρηθεί η σωστή σήμανση της εννοιολογικής μεταφοράς, που θα ήταν το ΠΟΛΥ ΕΙΝΑΙ ΠΑΝΩ και το ΛΙΓΟ ΕΙΝΑΙ ΚΑΤΩ, επειδή σε περιπτώσεις όπως αυτή μπορεί να προκαλέσει πρόβλημα κατανόησης.

¹⁵ΟΙ ΙΔΕΕΣ ΕΙΝΑΙ ΦΑΓΗΤΟ

¹⁶Εκφράσεις, δηλαδή, όπως : «βράζω από το κακό μου», «αν με πιάσεις από τη μύτη θα σκάσω», «το φυσάω και δεν κρυώνει», «μαρμάρωσα από το φόβο μου», «με έλουσε κρύος ιδρώτας», «ένιωσα να παγώνει το αίμα στις φλέβες του», κλπ.

¹⁷Π.χ., η έκφραση «αυτός ο άνθρωπος είναι τα μάτια και τα αφτιά μου» έχει άμεση σχέση με την εμπιστοσύνη που έχουμε σε όσα ακούμε και βλέπουμε εμείς οι ίδιοι• συνεπώς, αν χαρακτηρίσουμε έναν άλλο άνθρωπο με τον τρόπο αυτό σημαίνει ότι του έχουμε απόλυτη εμπιστοσύνη –τόση όση και στον ίδιο μας τον εαυτό.

¹⁸Από τη στιγμή που οι Lakoff και Johnson έδειξαν με πειστικό τρόπο ότι η μεταφορά κατακλύζει τόσο τη σκέψη μας όσο και την καθημερινή γλώσσα, προσφέροντας στη σκέψη τη δυνατότητα, οι μεταφορικές γλωσσικές εκφράσεις δεν αντιμετωπίζονται αναγκαστικά ως αποκλίνουσες ή μη αποδεκτές σηματολογικά, αφού σε κάποιες περιπτώσεις μπορεί και να αποτελούν τον μοναδικό τρόπο κατανόησης και απόδοσης αφηρημένων ή μη επαρκώς δομημένων εννοιολογικά θεμάτων. Κατά συνέπεια, κυριολεκτικό νόημα είναι πλέον αυτό που αποτελεί άμεση έκφραση της εμπειρίας, ενώ το μη-κυριολεκτικό νόημα συνεπάγεται το είδος αντιστοιχίσεων από το ένα εννοιολογικό πεδίο στο άλλο που χαρακτηρίζει τη μεταφορά (Lakoff, 1986). Υπ' αυτή την έννοια δεν είναι δυνατόν να μιλάμε πλέον για 'νεκρές' μεταφορές• εκφράσεις όπως το «πόδι του τραπέζιου», «με έφαγαν τα βάσανα», «δεν έχει καλλιεργήσει αρκετά το πνεύμα του», κλπ., είναι 'ζωντανές' επειδή κυριαρχούν στη σκέψη μας και, στην ουσία, «ζούμε μαζί τους» -για να χρησιμοποιήσουμε μια έκφραση από τον τίτλο του βιβλίου των Lakoff και Johnson.

¹⁹ Για τη «μεταφορά-εικόνα» βλ. παρακάτω.

²⁰Μια ακόμη συνέπεια του σύγχρονου τρόπου αντίληψης της μεταφοράς αφορά την κατάργηση της διάκρισης ανάμεσα σε παρομοιώσεις και μεταφορές ή ανάμεσα σε μετωνυμίες και μεταφορές και απορρέει από την πεποίθηση ότι όλα αυτά συνιστούν επιφανειακές παραλλαγές κάποιας υποκείμενης εννοιολογικής δομής.

(Lakoff & Johnson 1980/ 2003, Lakoff & Turner 1989, Fludernik, Freeman & Freeman 1999, Kövecses 2002)

²¹Οι μεταφορές κατηγοριακού επιπέδου θεμελιώνουν, αυτοματικά και ασυνείδητα, τον τρόπο με τον οποίο εννοιοποιούμε καθημερινά ποικίλες εμπειρίες γι' αυτό και περνούν απαρατήρητες –όπως, ΤΑ ΣΥΜΒΑΝΤΑ ΕΙΝΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ. Στην περίπτωση αυτή μπορούμε να πούμε ότι υπάρχουν διάφορες κατηγορίες συμβάντων, που συνιστούν συγκεκριμένες εκφάνσεις της έννοιας του συμβάντος• λ.χ, η γενική δομή της ζωής έχει την πρωτογενή δομή ενός κατηγοριακού συμβάντος, αφού μια οντότητα βιώνει στη διάρκεια της μια σειρά αλλαγών ως αποτέλεσμα της δράσης, εξωτερικών ή εσωτερικών, δυνάμεων, και όταν εμπλουτίζεται με συγκεκριμένες λεπτομέρειες συνιστά μια μεταφορά «προσδιορισμένου επιπέδου» (specific-level metaphor), όπως Η ΖΩΗ ΕΙΝΑΙ ΕΝΑ ΤΑΞΙΔΙ. Με άλλα λόγια, οι μεταφορές κατηγοριακού επιπέδου περιλαμβάνουν μια ολόκληρη κατηγορία μεταφορών και στο πλαίσιο αυτό είναι δυνατόν να διερευνηθεί και η λειτουργία της προσωποποίησης. Επειδή στο συγκεκριμένο κείμενο δεν θα ασχοληθώ με την προσωποποίηση, βλ. εκτός από Lakoff και Turner 1989 και Αθανασόπουλος 2005 : 211-214.

²²Οι εννοιολογικές μεταφορές είναι δυνατόν να μην θεμελιώνονται στη γνώση που έχουμε για ένα πεδίο εμπειρίας, γνώση βασισμένη στις υπάρχουσες εμπειρίες μας, πολιτισμικές μας καταβολές, αλλά σε νοητικές εικόνες (που μπορεί να είναι οπτικές και όχι μόνο). Αυτές οι εικόνες που έχουν απολύτως γενική σχηματική δομή ονομάζονται «εικόνες-σχήματα» και δομούν με μεταφορικό τρόπο πολλές αφηρημένες έννοιες απαρτίζοντας «μεταφορές εικόνων-σχημάτων» (image-schema metaphor). Να αναφέρω, εντελώς ενδεικτικά, ότι τα βασικά εικόνες-σχήματα απορρέουν από τη διαδραστική μας σχέση με τον κόσμο : νιώθουμε τις φυσικές δυνάμεις να επιδρούν πάνω μας, κινούμαστε, αγγίζουμε τα πράγματα για να τα γνωρίσουμε, κλπ. Ετσι, ανάμεσα σε πολλά άλλα βασικά εικόνες-σχήματα είναι η «κίνηση» («πήγε να σκάσει», «μου την έφερε»), η «επαφή» («τα ψέματά του δεν είναι ικανά να με αγγίξουν»), το «μέσα-έξω» («είμαι έξω φρενών»).

²³Αν και οι αντιστοιχίσεις των «μεταφορών-εικόνων» λειτουργούν ακριβώς όπως και οι άλλες μεταφορές, οι «μεταφορές-εικόνες» είναι διαφορετικές από τις άλλες εννοιολογικές μεταφορές (κάθε μία από τις οποίες χαρτογραφεί ένα εννοιολογικό πεδίο με ένα άλλο -χαρτογραφώντας συχνά πολλές έννοιες από τον «τομέα-πηγή» με πολλές αρμόζουσες έννοιες στον «τομέα-στόχος»), στο ότι χαρτογραφούν μια νοητική εικόνα από μια πηγή γνώσης με μια νοητική εικόνα από μια διαφορετική πηγή. (Lakoff, 1993)

²⁴Για να θυμηθούμε και πάλι τον Αριστοτέλη : «Εστι δε γαρ και η εικόν μεταφορά· διαφέρει γαρ μικρόν» (Ρητορική 1406b20)

²⁵Μέσα από τον καταιγισμό ιδεών και τη συζήτηση που θα γίνει σχετικά με το ΠΑΝΩ, θα προσπαθήσουμε να φέρουμε στην επιφάνεια και συνδέσεις του ΠΑΝΩ με τα φτερά, με τον ουρανό και τον ήλιο, έτσι ώστε να μπορεί να γίνει και η σύνδεσή του με τη χαρά, την ελευθερία και με το φως. Αφορμή για να γίνει αναφορά σε παρόμοιες μεταφορικές συνδέσεις μπορεί να δοθεί από τα ποιήματα του Ανθολογίου Με λογισμό και μ' όνειρο : «Ένας στρατιώτης μουρμουρίζει στο αλβανικό μέτωπο» του Ν.Βρεττάκου και «Λαός» του Γ.Ρίτσου – και πιο συγκεκριμένα από τους στίχους Ο ήλιος σας θα' ναι ακριβά πληρωμένος και για όλου του κόσμου το ψωμί, το φως και το τραγούδι.

²⁶Για να γίνει αυτό κατανοητό από τους μαθητές μπορούν να αναφερθούν όσα είπα παραπάνω για την εννοιολογική μεταφορά Η ΖΩΗ ΕΙΝΑΙ ΤΑΞΙΔΙ.

²⁷Για τη λογική στη σύγχρονη ποιητική γλώσσα βλ. όσα γράφει ο Βαγενάς 1988: 33-47.

²⁸Η Θεωρία της μείξης (blending theory) των Fauconnier και Turner (1994 και 1998) έτσι όπως αποπειράται να εξηγήσει, διαμέσου ενός σύνθετου, δυναμικού μοντέλου, τι ακριβώς συμβαίνει όταν επεξεργαζόμαστε μεταφορές, μπορεί να συνεισφέρει σημαντικά στην κατεύθυνση αυτή. Ειδικότερα, η θεωρία της εννοιολογικής μεταφοράς στην οποία αναφερθήκαμε έως τώρα, αντιμετωπίζει τις μεταφορές ως σταθερές και συστηματικές σχέσεις ανάμεσα σε δύο εννοιολογικά πεδία• σε αντίθεση με αυτό, στη θεωρία της μείξης βασικής σημασίας για την εννοιολογική οργάνωση είναι το «νοητικό διάστημα» (mental space), μια περιστασιακή αναπαραστατική δομή που κατασκευάζεται όταν σκεφτόμαστε ή μιλάμε για μια παρούσα, παρελθούσα ή μέλλουσα κατάσταση, την οποία αντιλαμβάνομαστε ή φανταζόμαστε. Ενώ η εννοιολογική μεταφορά συνεπάγεται ένα μοντέλο δύο διαστημάτων, στο πλαίσιο του οποίου στοιχεία από τον «τομέα-πηγή» προβάλλονται στον «τομέα-στόχος», οι Fauconnier και Turner προτείνουν ένα πολυ-διαστημικό, δικτυακό μοντέλο προσθέτοντας στα δύο διαστήματα που μπορούν να συνδεθούν με την πηγή και τον στόχο της εννοιολογικής μεταφοράς, ένα κατηγοριακό διάστημα, που αναπαριστά την εννοιολογική δομή την οποία

μοιράζονται πηγή και στόχος, και ένα διάστημα που προκύπτει από τη μείξη των προηγούμενων, στο οποίο όλα τα δεδομένα συνδυάζονται και βρίσκονται σε διάδραση. Το σημαντικό είναι ότι στο συγκεκριμένο μοντέλο το υλικό προβάλλεται στη μείξη τόσο από την πηγή όσο και από τον στόχο, κάτι που έρχεται σε αντίθεση με την απλή, μιας κατεύθυνσης ανταπόκριση (από την πηγή στο στόχο) που υλοποιείται στην εννοιολογική μεταφορά. Με τον τρόπο αυτό, είναι δυνατόν να εστιάσουμε την προσοχή μας στην ικανότητα να ενσωματώνονται στοιχεία από οικείες σε νέες, ενδιαφέρουσες εννοιολογήσεις (Grady, Oakley & Coulson, 1999) και, κατά συνέπεια, να προσεγγίσουμε με έναν πιο εκλεπτυσμένο τρόπο τις καινοφανείς λογοτεχνικές μεταφορές. Χρησιμοποιώντας και πάλι ένα παράδειγμα από τη συλλογή του Γ.Κοντού, Δευτερόλεπτα του φόβου –το ποίημα : Πώς έγινε έτσι ο καιρός. / Σπασμένο παιχνιδάκι από αδέξια χέρια.– να αναφέρω ότι στο δίστιχο αυτό μπορούμε να ανιχνεύσουμε τις παρακάτω εννοιολογικές μεταφορές : Ο ΧΡΟΝΟΣ ΕΙΝΑΙ ΚΙΝΗΣΗ ή Η ΖΩΗ ΕΙΝΑΙ ΕΝΑ ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΟ ΧΡΟΝΟ (α) και ΛΑΘΟΣ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΠΡΟΚΑΛΟΥΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΕΣ (β), καθώς και το κατηγοριακό πεδίο : ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΕΙΝΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ. Κατά τη διαδικασία της μείξης χρόνος και γεγονότα αναμειγνύονται και κινούνται παράλληλα. Γεγονότα που έχουν συμβεί στη ζωή μας και δεν είχαν αίσια έκβαση, είτε εξαιτίας απειρίας είτε εξαιτίας επιπολαιότητας, νιώθουμε ότι μας έχουν τσακίσει κάθε διάθεση να συνεχίσουμε• στην περίπτωση αυτή και ο υποκειμενικός χρόνος μοιάζει να έχει θρυμματιστεί.

²⁹Ιδιαίτερα χρήσιμο και ενδιαφέρον στην κατεύθυνση αυτή είναι το βιβλίο της Καλογήρου, 1999.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αθανασόπουλος, Β. (2005). Οι ιστορίες του κόσμου. Τρόποι της γραφής και της ανάγνωσης του οράματος, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη.

Βαγενάς, Ν. (1988). Η Εσθήτα της Θεάς. Σημειώσεις για την ποίηση και την ποιητική, Αθήνα, στιγμή.

Ελιοτ, Τ.Σ. (1971). Εφτά δοκίμια για την ποίηση, Αθήνα, κλεψύδρα.

Ελύτης, Ο. (1982). Ανοιχτά χαρτιά, Αθήνα, Ίκαρος.

Καλογήρου, Τ. (1999). Τέρψεις και ημέρες ανάγνωσης, Αθήνα, Εκδόσεις της Σχολής Ι.Μ.Παναγιωτόπουλου.

Μπαμπινιώτης, Γ. (1991). Γλωσσολογία και Λογοτεχνία. Από την Τεχνική στην Τέχνη του Λόγου, Αθήνα.

Black, M. (1962). Models and Metaphors. New York, Cornell University Press.

Cameron, L. (2003). Metaphor in Educational Discourse. London – New York, Continuum.

Eagleton, R. (2001). Doing English: a guide for literature students, London, Routledge.

Fauconnier, G. & Turner, M. (1994). Conceptual projection and middle spaces, San Diego, University of California Press.

Fauconnier, G. & Turner, M. (1998). "Conceptual integration networks", Cognitive Science 22 (2), pp.133-187.

Fludernik, M., Freeman, D.C. & Freeman, M.H. (1999). "Metaphor and Beyond : An Introduction", Poetics Today 20 (3), pp. 383-396.

Gibbs, R.W. (1994). The Poetics of Mind : Figurative Thought, Language, and Understanding, Cambridge, Cambridge University Press.

Grady, J.E., Oakley, T., & Coulson, S. (1999). "Blending and Metaphor" στο R.W.Gibbs & G.Steen (επιμ.), Metaphor in Cognitive Linguistics, Amsterdam, John Benjamins, pp.125-144.

Johnson, M. (1987). The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason, Chicago, University of Chicago Press.

Johnson, M. (1991), "Knowing through the Body", Philosophical Psychology 4, pp. 3-18.

Kövecses, Z. (2002). Metaphor. A Practical Introduction, Oxford – New York, Oxford University Press.

Lakoff, G. (1986). "The Meaning of Literal", Metaphor and Symbolic Activity 1, pp. 291 –296.

Lakoff, G. (1987). Women, Fire, and Dangerous Things, Chicago, University of Chicago Press.

Lakoff, G. (1993). "The contemporary theory of metaphor" στο A. Ortony (επιμ.) Metaphor and thought. Cambridge, Cambridge University Press, pp. 202-251.

Lakoff, G. & Johnson M. (1980 / 2003). Metaphors we Live by. Chicago, University of Chicago Press.

Lakoff, G. & Johnson M. (1999). Philosophy in the Flesh : the Embodied Mind and its Challenge to Western Thought, New York, Basic Books.

Lakoff, G. & M. Turner (1989) More than cool reason: a field guide to poetic metaphor, Chicago, University of Chicago Press.

Richards, I.A. (1936). The Philosophy of Rhetoric. New York, Oxford University Press.

Steen, G. (1994). Understanding Metaphor in Literature. London, Longman.

Steen, G. (1999). "Analyzing Metaphor in Literature : With Examples from William Wordsworth's 'I Wandered Lonely as a Cloud'", Poetics Today 20 (3), pp. 499-522.

Vosniadou, S. (1989). "Context and the development of metaphor comprehension", Metaphor and Symbolic Activity 4, pp. 159-171.